

Szuromi Pál

Fekete izzásban¹

Kajári Gyula

Szenvedélyesen lüktető koromfekete vonalkötegek, köztük szürkén, fehérén villogó foltok izgága szövedéke. Máshol meg lobbanékony vörösek, sárgák vagy türelmesebb kékek és zöldek társulnak a mogorva feketékhez. Annyi talányos, felzaklató energia vibrál e képelemekben, hogy előbb-utóbb elpártol tőlünk csekélyke nyugalmunk. S valami vihar előtti, netán zivatar utáni feszültség ragad meg bennünket. Valami vészjósló, drámai érzetű sugallat. Amiben azért alkalmanként a vaskos, monumentális szépség, sőt az eszmei képzetű emberi csillagkeresés is hiteles otthonra talál.

Míntha egyszerre talaj- és égboltközelben lennénk.

Mégis azt tapasztaljuk: ezeken a műveken keresve se találunk amolyan finoman cizellált, pontos és simulékony vonalfutamokat. Itt jóformán majd minden képelem szüntelen mozgásban, szapora lendületben van. Akárha az emberi lények, a természeti tájak eredeti lényege nem is praktikus anyag- és formaszerűségükben rejlene. Inkább a bennük lakozó szubjektív és szellemi erőiben. Pedig végtelenül egyszerű, puritán, már-már nyugalmas motívumok kerülnek eléink. Néha elaggott, szomorú parasztembereket vagy kiemelkedő alkotókat, személyiségeket látunk, másrészt meg érett, telített női formációkat. Aztán az alföldi tájékok szikár, föld- és napittas látomásai következnek. Úgyhogy Kajári Gyula karakteres, vitális rajzművészete mindenképp megérdemli figyelmünket.

Neve, munkássága szinte elszakíthatatlan a vásárhelyi műhelytől. Kezdetben a Majolikagyár tervezőjeként, művészeti vezetőjeként szorgoskodott, egyúttal a város felpeszndülő képzőművészeti életébe is aktívan bekapcsolódott. Jelen volt a startoló őszi tárlatok törzsgárdájában, s mintegy évtizedig rendszeres szereplője maradt e rangos országos seregszemléknek. Hogy miért csak ennyi ideig? Az évek múlásával Kajári egyre inkább rájött: mennyi emberi, esztétikai ellentmondás lappang a vásárhelyi művészet fényesnek tűnő cégtáblái mögött. Így a hatvanas esztendőök közepétől újabb és újabb városok, kiállítási fórumok és alkotótelepek léptek be nyakas, nyugtalan életébe.

Igaz, 1972-ben még megírta a Majolikagyár történetét, egyszersmind a nagy múltú gyár első történeti kiállítását is létrehozta. Ám tovább nem jutott. Holott a Vásárhelyi Kerámia Múzeum megteremtése is ott volt szépséges, progresszív álmai között. Szükségszerű így, ha mindezek után Dunaújvárosba költözött, majd születési régiójában, Sümegen telepedett le. Persze csalódások ide, vándorlások oda: Kajári Gyula mindvégig hű maradt azokhoz a világszemléleti, esztétikai nézetekhez, amiket voltaképpen Vásárhelyen alakított ki.

---

¹ Részlet a mostanában megjelenő képzőművészeti kiadványból (Művészetért, Oktatásért Alapítvány, Art Galéria, Szeged). A jelenlegi képanyag egyébként nincs átfedésben a kötetben szereplő művekkel.

S itt mindenekelött egy plebejus gyökerű, kollektív és etikus valóságglátásról kell tudomást vennünk, amihez egyféle realizmussal társuló szuggesztív, expresszív tolmácsolás csatlakozott.

*

Alföldi realizmus? Népi, nemzeti elkötelezettség? Aligha kétséges: ezek a képzetek ma már jóformán szalonképtelennek tűnnek a hazai művészeti életben. Tisztára úgy, mintha mihamarabb meg akarnánk szabadulni paraszti, földközeli múltunktól, s az ehhez kötődő alkotói teljesítményektől. Mintha minden további nélkül kérdőre vonnánk a vásárhelyi műhely iskolateremtő és továbbépítő szerepét, s az ebből kibomló esztétikai, műtörténeti érdemeket. Csak hát nemigen vitatható, hogy az ötvenes, hatvanas esztendőkhöz az őszi tárlatok jellegzetes, üde és újszerű hangütése igenis valódi, érdemleges művészeti eseménynek számított. Olyan tehetséges, invenciózus alkotók jelentkeztek e bemutatókon, mint Kohán György, Szalay Ferenc, Németh József, Fejér Csaba vagy Orosz János és Somos Miklós, nem is szólva a grafikus Csohány Kálmánról, Kajári Gyuláról, továbbá Végvári Gyula és Samu Katalin plasztikai remekléseiről. Így van ez akkor is, ha ebben az időszakban a szűklátókörű, dogmatikus kultúrpolitika alig-alig engedte nyilvánossághoz a legprogresszívebb fővárosi és szentendrei mestereket. Sőt kifejezetten a vásárhelyi realizmus mellé tette le voksát.

Azt hiszem, ez az az értékhistorikus mozzanat, ahonnan a korszerűbb és hagyományosabb törekvések máig tartó konfliktusa leginkább befogható. Akkoriban ugyanis olyanféle látszatot keltett e felállás, mintha valójában a mértéktartóbb realista tendenciák szívnák el az éltető levegőt az autentikusabb modern irányzatok elől. Noha mindez csak az együgyű, cinikus politika kártékony cselvetése volt. Gondoljuk csak meg: egy internacionalista szemléletű kultúrpolitika miként támogathat pont egy népi, nemzeti karakterű művészi kolóniát. Márpedig erről szólt e paradox történet. Mindenesetre a hetvenes esztendőkhöz eleven vitákat, támadásokat váltott ki a vásárhelyiek működése, túlexponált értékelése. Nem is teljesen alaptalanul. Jórészt ennek köszönhető, hogy ettől az időtől az őszi tárlatok szemléleti spektruma úgyszólván teljesen nyitottá vált. Egész a legfrissebb irányzatokig. Más kérdés, hogy a hazai művészeti élet mérvadó szervezeti és kritikai fórumai ilyenképp is amolyan fekete báránként kezelik az itteni rendezvényeket. Ergo: méltánytalan csend, bénító visszhangtalanság övezi a vásárhelyi eredményeket.

Akárha kerek-perec áttestünk volna a ló túlsó oldalára.

Itt van mindjárt egy tanulságos közeli példa. Nemrég láthattuk az őszi tárlatok fél évszázados, jubileumi bemutatóit (normál kiállítás és a díjnyertesek felvonulása). Ez önmagában is érdekes, rangos eseménynek tekinthető. Elvégre nincs még egy képzőművészeti bázisunk, amely efféle életerővel, népszerűséggel rendelkezne. Tudom: a népszerűség korántsem minőségi mutató, ám így is. Most láthattuk csak igazán: időközben mennyi, de mennyi fontos, eredeti és értékes alkotás reprezentálta a vásárhelyi tárlatok életrealitását. Ennek ellenére egyetlen számottevő fővárosi kiállítási fórum sem akadt, amely alkalmasint felvállalta volna e jubileumi seregszemle átfogóbb bemutatását. Mintha bárkinek röstelkednie kellett volna Barcsay Jenő, Kohán György, Földi Péter, Lóránt János, Váli Dezső, Kárpáti Tamás vagy Pásztor Gábor, Almásy Aladár és Muzsnay Ákos érdemes művei miatt. S ez csak kiragadott, vázlatos példatár. Ne feledjük: a negyedszázados évforduló kapcsán a Múcsarnok termei még készségesen nyitva álltak a vásárhelyi felvonulások jellegzetesebb, rangosabb produktumai előtt. Csakhogy, hol van már a tavalyi, tavalyelőtti hó?

Annyi bizonyos: a hazai képzőművészeti életet is keresztül-kasul átjárja az a vívódó, válságos és reménytelen hangulat, ami az utóbbi évtizedek felpörgetett újdonságkeresése

nyomán egyetemes szinten is jócskán kialakult (lásd pl. posztmodern dilemma). Nem véletlen hát: mind a szentendrei, mind a vásárhelyi iskola eredményei egyre halványab-
bak, erőtlenebbek. Ahogyan a vegyes műfajú országos tárlatok eklektikus összképe is
mindinkább átfedésbe kerül, szinte összemosisodik egymással. Nos, egy ilyenféle kritikus
helyzetben azért csak-csak felfokozódik az irányító szervek, az elméleti szakemberek és
a műítészek felelőssége. Mert látszólag szép dolog hangoztatni, hogy semmi vész, mi
többé-kevésbé együtt haladunk a legprogresszívebb nemzetközi törekvésekkel. Ez azon-
ban felemás, csalóka szemlélet. Hisz jobbára csak a technikai, formai komponensekre
aspirál, s a minőségi mutatókat is nagyrészt ezeknek rendeli alá. Noha merőben más
dolog a formai, stílári orientáció, mint a belőle kibomló esztétikai értékozozanat.

Mínthogy személyesen átélt és kiküzdött művészi eszközök nélkül aligha születhetnek
hiteles, karakteres és magasrendű alkotások.

Miért beszélek a divatos irányzatok, a legfrissebb törekvések szemléleti és emberi buk-
tatóiról? Közel sem azért, mintha a bártortalan, konzervatív kifejezési formák elkötelezett
híve lennék. Szó sincs erről. Meggyőződéseim ellenben, hogy az előbb jelzett fővárosi
és vidéki, „urbánus és népi” ellentét háttérében kimondatlanul is egy efféle praktikus,
formacentrikus és elitista művészetfelfogás sáfárkodik. Szerencsére az alkotók jó része
nagyvonalúan fittyet hány az elméleti, kritikusi osztályozásokra és besorolásokra. Innen
adódik, hogy megannyi korszerű, elismert művész rendszeresen részt vesz a vásárhelyiek
rendezvényein. Ezzel pedig ösztönösen is tudunkra adják: alapvetően csak kétféle dolog
alakítja a művészet nyomvonalait. A tehetség és a tehetségtelenség. A többi meg csak
amolyan látványos vagy meghökkentő formai és technikai kellék a „torták” tetején.

Ki ne tudná például: nálunk mostanában az ördögös Bukta Imre aratja a legjelen-
tősebb nemzetközi sikereket. Épp az az alkotó, aki képeiben, installációiban eltökélten
ragaszkodik plebejus, paraszti és természeti gyökereihez. Miként Csáji Attila is úgy
emlékezett Hollandiában rendezett kortársi kiállításunkra, hogy igencsak tanulságos
volt. Mínthogy hiába vagyunk frissek, leleményesek és olykor dicséretesen felkészül-
tek, mégis bosszantóan hiányzik valami – írták rólunk az ottani szaklapok. A magyar
avantgárdnak ugyanis nincs jellegzetes arca. Feleslegesnek tűnik a jelző, hogy magyar (l.:
A néphagyomány vonzásában, Múzsák Kiadó, Budapest, 1985. 13. o.). Aztán Osvát Ernő is
arra int bennünket: „Anélkül, hogy magunkat szeressük, senkit sem szerethetünk.” (*Az
elégedetlenség könyvéből*, Helikon Kiadó, Budapest, 1988, 53. o.) Nos, ezen a ponton válhat
érdekessé, gyümölcsözővé az a historikusabb, konkrétabb helyhez kötődés, ami a vásár-
helyiek felfogásában mindig is kardinális szerepet játszott.

S ami Kajári Gyula grafikai munkásságába is intenzíven, többrétegűen beépült.²

* *

Pont egy évtizede ment el közülünk. Nem is olyan régen. A dunántúli, veszprémi
térsgben, Ősiben látta meg a napvilágot, ahogy legvégső nyugalomát is ugyanebben a
régióban lelta meg (Balatonakali). Látszólag hát szabályos, gömbölyded pálya áll mögöt-
te, mint annyi szerencsés alkotónak. Csakhogy Kajári Gyula nem tartozott ezek közé.
Majdnem hetven esztendő t kapott a sorstól, pontosabban hatvankilencet (1926–1995). De
micsoda emberi, művészi küzdelmek, gyötrelmek és izgalmas újrakezdések feszülnek e
mozgalmas évtizedekben! Majd mindig a periférián munkálkodott, noha gyűjteményes
anyagát a Magyar Nemzeti Galéria is bemutatta. Pedig közel sem volt afféle nyüzsgő,

² Ez a gondolatsor kénytelen-kelletlen kimarad a kötetből. Túl széles körű, túl polemikus – vélekedik
a kiadó. És jórészt igaza is van. Habár a vásárhelyiség, a helyhez kötődés és a művészi hitelesség
dilemmája máig ott vibrál szellemi életünk feszültségterében. Sz. P.

magamutogató egyéniség. Mindössze csak tíz egyéni kiállítást rendezett, semmi többet. Közvetlen környezete pedig többnyire nehéz természetű, zárkózott és magányos embernek tartotta. Nem is egészen jogtalanul. Ám lényegében egy rendkívül érzékeny, igazságszerető és kollektív igényű egyéniséget kellene felismernünk. Eldöntendő azonban: miként lesz a kutakodó igazságkeresésből keserű zárkózottság, a közösségi szándékokból meg kósza magányosság.

Ha tömören kellene felvillantanom a művész legapróbb gyermekkorát, akkor a bölcsődség, a bölcsőinség fájdalmas képzeteire hivatkozhatnék leginkább. Sohasem ismerte édesapját, csupán rideg, mostoha földműves utódját. De édesanyja, a napszámos Kajári Zsófia sem bizonyult igazi, szeretetteljes szülőnek. Mert alig kilencéves kislátit irgalmatlanul beadta a sivár veszprémi árvaházba. Csak a hivatlan baj rendszerint nem jár egyedül. Ekkoriban tudniillik a mezőn szorgoskodó fiú lába súlyosan megsérült. Így egyik helyről a másikra: kórházzról kórházra, műtétről műtetre kellett gyötrelmesen vándorolnia. Ámde fizikális épségét ekképp sem bírták teljesen visszaadni. Kínzó sántasága végérvényesen vele maradt. Adva tehát egy jobb sorsra érdemes érzékeny, sérült lelencyerek, aki ilyenformán alig-alig várható megváltó csodákat jövendő életétől.

Szerencsére kisebb, jóságos csodatevések azért néha-néha akadnak. Történt ugyanis: az apró Kajári Gyula a veszprémi kórházban épp elmerülten rajzolgatott. Majd hirtelen belépett hozzá Bruckner Róza, az intézet vezető ápolónője. S innen már a művész emlékező sorait idézem. „Meglátta, hogy mivel foglalkozom, végignézte rajzaimat, és mindent fölmarkolt. [...] Ezen a napon rendkívüli fordulat állt be az életembe, elérkeztem a művészi pálya küszöbéhez. Sokszor ült az ágyam szélén, beszélt, magyarázott, buzdított a tanulásra, és ő mondta nekem először, hogy Herendre kell mennem porcelánfestőnek, amit [...] hibás lábam nem akadályoz [...] A semmiből emelt föl, és a legnagyobb határozottsággal a tanulás és a művészeti pálya felé fordította életem irányát. Több volt nekem, mint az anyám, sokkal több!!!” (Losonci Miklós: *Mélységből a magasságba*, in *Kajári Gyula élete és munkássága* [Emlékalbum], Hódmezővásárhely, Kajári Emlékalapítvány, 1996. 6. o.) Bizonyára az alkotó hálás, patetikus szavaiból is kiderül: az ő életpályáján valójában ez volt az áttörés, az éltető remény és a személyes boldogulás felcsillanásának kivételes mozzanata. Miként a hasonló sorsú Tóth Menyhértnek is a művészi jellegű buzgólkodás hozta el a szellemi felemelkedés távlatosabb perspektíváját.

A tizenöt éves Kajári Gyula már kétségtelenül a hírneves Herendi Porcelángyár tanoncai között szorgoskodott. Valamennyi szakmai, technikai és esztétikai fogást tüzetesen kifigyelt, alaposan megtanult, ami hétesztendő ottani tevékenységébe belefért. Alighanem e tisztas, biztosságos mesterségbeli felkészültségnek köszönhető, hogy majd tizenegy év után egyből művészeti vezetőnek nevezték ki a Vásárhelyi Majolikagyárban. Előzőleg azonban a grafikus pályára készülődött. Kezdetben az Iparművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait, ahol Mihály Pál volt a mestere. Aztán a Képzőművészeti Főiskola következett, ahol meg Konecsni György lett az irányító tanára. Érdekes egyébként: a végzős Kajári ugyanazt a Rákóczi-tematikát dolgozta fel diplomamunkájában, mint ami gyerekkori rajzain is oly gyakran felbukkant.

Míntha számára a nemzeti múlt, az önfeláldozás és a példamutatás igencsak sokat jelentene.

Persze időközben másféle vonzalmak, eszmék is befészkelődtek a művésznövendék szellemi habitusába. Annál is inkább, mivel a rajzolás mellett főként a könyvek forgatásában találta meg legkedvesebb örömét. Sokat, rengeteget olvasott, akárha hiányosnak vélt műveltségét akarta volna öntudatosan meghaladni. Ráadásul Fortuna szelleme is melléje szegődött. 1950-ben megismerkedett szülőfaluja irodalomtanárnőjével, a református pap feleségével, akinek meglehetősen változatos, gazdag könyvtára volt. Kajári Gyula itt

akadt rá a népi írók közvetlen hangú, drámai éleslátású köteteire. Ezek aztán ugyancsak megragadták figyelmét. Hogy ez miért életbevágó? A dunántúli fiatalember most szembeült először az alföldi világ sanyarú léthelyzeteivel, egyáltalán, a paraszti élet emberpróbáló természetével. Ebből adódott, hogy a tragikus fogékonyságú Kajári szemében az Alföld képzetköre óhatatlanul felértékelődött.

S innen már csak egy jókora lépésre vagyunk, hogy a pályakezdő Kajári ténylegesen is felfedezze, magáénak érezze a „paraszt Párizst”, azaz Hódmezővásárhelyt. 1953-ban még Pilisről Makóra megy látogatóba, csak a következő esztendőben már a szomszédos vásárhelyi művésztelepen munkálkodik. Aztán egyre inkább beleveti magát itt a kulturális és képzőművészeti ügyek szervezésébe, miközben alkotói, néprajzi szenvedélyeit is szorgosan gyakorolja. Rendszeresen bejár a Bethlen Gábor Gimnázium hatalmas könyvtárába, hogy irodalmi, szellemi igényeit egyre-másra kielégítse. Másfelől, a népi kerámiák gyűjtését is tisztessen felvállalja. Ekkor még eltökélten bízott benne: idővel egy kivételes, rangos kerámiamúzeumot is létrehozhat.

Közben fáradhatatlanul járta a környező tanyavilágot, s itteni benyomásaiból sok-sok eleven, megrázó erejű grafikai alkotást teremtett. Említettem már: Kajári Gyula kezdetben a Majolikagyárban tervezett, irányított, de ezzel együtt a vásárhelyi és szegedi nyári seregszemléken is sorra-rendre jelentkezett munkáival. A kritikus szellemű, markáns alkotó azonban szűk egy évtized alatt keserűen magára maradt. Díjakhoz is csak Szegeden vagy Békéscsabán jutott. Ahogy ő mondta: „[...] lassan kikoptam, mert mélyre ásni szándékozó, fanatikus, szenvedélyes természetem terhessé vált” (Menyhárt László: *Nekem fekete volt minden*, Művészet, 1980/8. 22. o.).

Logikus tehát: innen indulóan újabb és újabb földrajzi, alkotói bázisok felé orientálódott. A kecskeméti művésztelep szerencsére kedves, termékeny, bár átmeneti színtérnek bizonyult, ahova nyolc éven át minden télen visszatért. Itt tematikai, gondolati érdeklődése is jótékonyan kibővült, mivel a paraszti világ képzetei mellé az irodalmi, történelmi sugallatú portré- és látomássorozatok is odakerültek. Ám menet közben máris egy frissebb, füstösebb és dinamikusabb település felé szimatolt, nevezetesen Dunaújváros felé. Ide azonban csak 1971-ben telepedett le. S az a Kajári Gyula, aki már tisztessen kirajzolta, kiszenvedte magából a paraszti sorsok lélekölő keserveit, most a fiatalosabb, életerősebb munkásfigurák megidézésébe vágott bele. Igaz, továbbra sem bírt végérvényesen elszakadni kedves városától, Vásárhelytől. Egyre-másra visszajárt ide, s a jelzett majolikagyári kötet és kiállítás mellett Kiss Lajos állandó érvényű iskolai bemutatóját is létrehozta. Ennek dacára 1979-től már a csendes, historikus hangulatú Sümegen éldegélt. S ekkoriban már a kerámiaedények rajzi, festői díszítése foglalkoztatta legfőképp.

Míntha szintézist akart volna teremteni pályája műfaji és eszmei tartományai között.

Kemény, szenvedélyes és kacskaringós életpálya Kajári Gyuláé. Látszólag a hazai valóság, a paraszti sorsok fájdalmas bűvkörében munkálkodott, bár látókörébe az egyetemes kultúra példázatait is természetesen bevonta. Mégis azt látjuk: számára a legegyszerűbb kétkezi emberek drámai vívódásának felmutatása addig volt autentikus, ameddig ezt a magyar valóság is reálisan visszaigazolta. Ő nemigen készített kelendő tanyaképeket, netán kuriózumértékű figurális alkotásokat. Egyebek közt ez az erkölcsi, szellemi tisztaság hitelesíti Kajári működését, nem is szólva robusztus, lakonikus és szuverén előadásáról. Jóllehet igen sokan kritizálták, cukkolták, hogy fölöttébb pesszimistán, tragikusan érzékeli a világot. De ő ilyenképp is végigjárta a számára kijelölt göröngyös, fordulatós útvonalat. Míntha némileg a génjeiben hordta volna a montaigne-i felismerést: „Aki meghalni tanítaná az embereket, az élni tanítaná őket”.

* * *

Bárhogy is vesszük: Kajári Gyula voltaképp egylényegű művész. Kétségtelen ugyan: nála a műfaji, technikai változékonyság ugyanúgy tetten érhető, akár a tematikai, tartalmi zónák kontrasztos egymásra épülése. De mindhiába. Számára mindvégig azok a személyesen átélt szubjektív és eszmei mozzanatok maradnak mértékadóak, amiket fiatal fejjel fokozatosan kialakít magában. És itt mindenekelőtt szüntelenül vibráló érzelmi, indulati egyéniségének művészi kivetítésére gondolok. Amihez aztán a föld- és emberközeli szemlélet, egyben a historikus, erkölcsi vonzatú valóságlátás is természetesen csatlakozik. Ha meggondoljuk: az ötvenes-hatvanas esztendőök rettentően vonalas, feszült világában járunk, ahol a szubjektivitás megvallása, a nemzeti értékek felvállalása meglehetősen gyanúsnak számított. Miként Kajári is bizonyos fenntartásokkal kezelte a fokozatosan kibomló modern, avantgárd törekvéseket. Nem mintha eleve begyöpösödött, konzervatív felfogású lett volna. Dehogy. Csak az öncélú, tartalmatlan formai játszadozás és kísérletezés irgalmatlanul bosszantotta.

Elvégre egy tartalomcentrikus, igazságkereső alkotóval állunk szemben.

Esztétikai igazmondás, alkotói hitelesség? Első látásra némi kétséget ébresztenek bennünk e fogalmak. Hisz leginkább a tudomány szféráiban használatosak. Mindazonáltal a művészeti életben is gyakran felbukkannak, s egyféle erkölcsi, szakmai minősítést hordoznak. Nos, Kajári Gyula esetében mindenesetre egy rendkívül alapos, már-már interdiszciplináris természetű valóságkutatóról kell tudomást vennünk. Mert „63-ig egyfolytában jártam a tanyavilágot” – emlékezik a művész. „Volt olyan délután, mikor [...] Kardoskúton egy öregasszony keserves panaszait hallgattam. Az első világháborúban meghalt a férje, akkor született a fia, az meg elesett a második világháborúban, és végül ott maradt egyedül. Állt az ajtó előtt összekulcsolt kézzel, hulltak a könnyei [...] valakinek végre elpanaszolhatta az életét. Számtalan ilyen emberi sorsot hallgattam végig, amikből én mindig valamilyen szakmai dolgot merítettem.” (Menyhárt: 22–23. o.) Alighanem ebből is kitéunik: Kajári pusztai vizsgálódásaiban a tüzetes tartalmi, alaki érdeklődés épp-úgy szerepet kapott, akárcsak az igazi tudósokra jellemző türelem és aprólékosság.

Persze kár lenne azt hinnünk: a művész figyelmét csupán csak a paraszti családok sokrétűen izgalmas, romantikus históriája vonzotta. Nem, ennél egy tudatosabb, konkrét és átfogóbb szempont is ott bujkált tekintetében. Kajári Gyula ugyanis pontosan bemérte: valójában egy korszakos érvényű történelmi sorsforduló időszakában szembesül az alföldi puszták népével. Elég most csak az évszázados tanyai porták fokozatos leépülésére, lerobbanására – s ezzel együtt a traktorok, a korszerűbb mezőgazdasági gépek feltűnő elterjedésére utalnom. Ugyanakkor a felemás, fájdalmas tsz-szervezések és kollektivizálások korszakában vagyunk. Vagyis egészében egy olyanféle bonyolult, katartikus társadalmi helyzetben, amelyben a hagyományos paraszti életforma megannyi személyi és tárgyi eleme úgyszólván a történelem süllyesztőjébe kerül. Nos, a nincstelen földműves családból érkező alkotó e fölöttébb emberpróbáló, válságos és drámai időszakot akarja hiteles művészeté transzponálni.

Mintegy hajdani nagyapáink, dédapáink méltóságos és keserves végnapjait szeretné megörökíteni.

Tudjuk: ez az emberi, historikus készség a többi vásárhelyi alkotónál is nyomatékos teret kap (lásd pl. Kohán robusztus asszonyalakjai, Szalay tsz-sorozata vagy Fejér Csaba tanyavariációi). S csakugyan: az utóbbi festő művészi, mágikus képein egész a szürkés, barnás monokromiáig nyomul előre a művészi stilizálás. A grafikus Kajári Gyula ellenben ennél is puritánabb, lakonikusabb kifejezési metódust választ. Számára elsősorban a koromfekete, érces pitt kréta vagy az omlékonyabb szén anyag lesz a karakterisztikusan meghatározó. Másképpen: a drámai egyszerűségű fehér-fekete tolmácsolás. Igaz ugyan: alkalmanként a színes pasztellek elevenebb hangzatait is igénybe veszi. Ám ezúttal is az

összefogottabb, tömörebb és kontrasztos tónusviszonyokra apellál leginkább. Ráadásul itt sem mond le a feketén fortyogó formaelemek markánsabb használatáról. Úgy néz ki tehát, mintha az előző század közepe tájának hazai és alföldi művészetében Kajári reprezentálná az egyik legtisztább, legreduktivistább formarendet. E tekintetben talán csak a jóval lírikusabb, mitikusabb Csohány Kálmánt vehetjük érdemi rokonának.

Szakmai tisztaság, technikai puritanizmus? Aki szellemi kontaktusba kerül az alkotó grafikai lapjaival, csak ritkán respektálja ezt az eléggé rendhagyó, askézikus megjelenési arculatot. Ez sokkal inkább más, színesebb munkák társaságában ugrik elő. Már csak azért is, mivel a művész felületein elsősorban a figurák vagy a táji elemek lüktetően eleven, dinamikus előadása ragad meg bennünket. A spontánabb és életszerűbb vonalak viharos futkározása, nem is szólva az apróbb, szakadozottabb jelek szélfúttá örvényléséről. Pedig, ha megnézzük: jóformán semmiféle formai, stiláris újdonság nem található Kajári Gyula képein. Szinte a főiskolán megismert alaki, emberi stúdiumokat viszi tovább: csak másféle, súlyosabb tartalmakkal. Meg egyre tömörebb, szervezettebb és expresszívabb formaeleménnyel. És lássunk csodát: ez a szenvedélyes, őszinte és konzekvens magatartás önmagában is elegendő, hogy a művésznek sajtóságos, felismerhető arculata legyen a hazai grafikában.

Ám miféle szemléleti, hatáslélektani komponensek éltetik e szuverén arculatot? Nem nehéz felfedeznünk: az alkotó kimondottan idegenkedik a narratív, rálátásos és életképszerű figurális beállításoktól. Őt elsősorban az emberi teremtmények lényegi mozzanatai érdeklik. Így egyre-másra váltogatja, szűkíti, szinte intimizálja nézőszögét, hogy csak a legfontosabb, legbeszédesebb testrészek és értelmező motívumok jussanak szóhoz. Más lapra tartozik, hogy vastkos, lendületes előadásával ilyenképp is gyakran feszítő erejű, monumentális műveket hoz létre. Olyan látomásokat, amelyek egyféle szorosabb, közvetlenebb együttállásról: érdemi emberközelségről tanúskodnak. Ami egyébként Mednyánszky csavargó festészetében is felfedezhető. S ami évtizedeink művészetéből egyre szembetűnőbben kikopik. Habár vigyáznunk kell a közvetlenség, a közelség hangsúlyozásával. Minthogy Kajári fölöttébb eszköztelen, fekete-fehér előadása azért csak-csak beleszól a képbe. Mint ismeretes: ezek a tónusok nemigen léteznek a józan, hétköznapi látványzónákban. Inkább csak a fény, a fénytelenység kontrasztos képviselői. Egyszerűen: absztrakciók. Ezért a tárgyilagosság és a hűvösebb távolságtartás képzeit egyaránt magukban hordozzák. Másrészt a drámai ártatlanság fátuma is bennük rejlik. És nincs tovább.

Hisz Kajári Gyula művészete olyanképpen életszerű és vitális, hogy mindennek érzelmi, hangulati tagadása is benyomul képeibe.

Mintha számára a hiteles, tragikus beszédmód valami végsőig kihegyezett, filozofikus és elementáris létszükséglet lenne.

Ne ijedjünk meg e szélsőségesnek tűnő romantikus jelzőktől! Kajári szorgoskodásában tudniillik csakugyan ott munkált egyfajta megszállott, fanatikus szenvedély. Egyik festő barátom, Novák András igazában többször is együtt volt vele a kecskeméti alkotótelepen. Tőle tudom: micsoda kedves, kísérteties hangulati atmoszféra övezte jellegzetes tevékenységét. Mert a szomszédos műtermek lakói pontosan bemérhették kollégájuk ritmikus munkafázisait. Ilyenkor tompább, élesebb ropogásokat, morajokat lehetett észlelni, miközben a kréták sistergő vonalfutamai, ezek szapora pattogásai ugyanúgy áthallatszottak. Amikor aztán megnézegették egymás produktumait, Kajári Gyula széke mellett rendszerint egy nagy halom összegyűrt papírlapot találtak. Amolyan elfuserált, máglyára ítélt anyagokat. Persze alkalmanként a szomszédok ezekben is belepislantottak, s nemegyszer találtak is köztük jóraavolabb, finomabb rajzokat. Ennélfogva udvariasan engedélyt kértek a szerzőtől a tulajdonlásra. De nem és nem. Helyette inkább indulato-

san letorkollta őket, hogy különben is akad épp elég szemét e kaotikus világban. Mi más lenne ez, mint egy szenvedélyes, tűzben égő alkotó drasztikus önkritikája és magasra helyezett szellemi mércéje?

* *

Igen, az idő talányos, félelmetes sugallata egyre-másra ott ólálkodik Kajári Gyula képein. Számára láthatóan azok az emberi, paraszti figurák a legfontosabbak, akik mögött az évek, évtizedek múlásának komolyabb tétje van. Ebből származik: nála leginkább az éltebb, korosabb halandók a főszereplők. Ámde tapasztaltság ide, öregség oda: ezek az alakok majd mindig roppant szűkszavúan vannak előadva. Jobbára csak egy- vagy kétszemélyes kompozíciókat láthatunk művein, s a környezeti motívumok is csak a minimális elemekre szorítkoznak. Ami annyit tesz: az alkotó elsősorban az emberi gesztusok kifejezőerejére: lényegében a testbeszéd effektusaira spirál. Más szóval: egy olyanféle spontán, természetes jelrendszerre, ahol az emberi őszinteség, tisztaság még viszonylag épségben maradt. Minthogy köznapi mozdulatainkkal, tekinteteinkkel alig-alig tudunk hazudni. Annál inkább környezeti, tárgyi tartozékaink felemás megmutatásával. Kajárinál azonban afféle öntörvényű, szinte „világszerű” figurákkal szembesülünk. Olyan alakokkal, akik majdhogynem praktikus ruházatukban, egyszerű arcvonásaikban hordják társadalmi, környezeti hovatartozásukat...

[...]

S valóban: akár Tornyai alkotói metodikáját is megragadhatjuk gesztikus, felszabadult előadásában. A kiváló előd tudniillik azt vallotta: „A lényegyet többre becsülöm az apró-cseprő igazságocskáknál, és azokat iparkodom lázas sietséggel megragadni és tömören letenni úgy, amint az a munka hevében éppen jött, csak addig dolgozván, amíg az érzés vezette a kezét, jól tudván azt, hogy amit azután toldoznék-foldoznék, az csak mesterség, amelyhez a léleknek semmi köze.” (Németh Lajos: *Modern magyar művészet*, Corvina Kiadó, Budapest, 1968. 30. o.) Ez az alkotói program különben Van Gogh, egyáltalán az expresszionisták felfogásával is érintkezik. Ennek ellenére Kajári Gyula eleven, kiábrándult parasztfigurái mögött mintha a kitűnő Nagy István lakonikus, robusztus rajzművészete is ott sáfárkodna. Még akkor is, ha a vásárhelyi szellemű alkotó makacsul elzárkózik a konstruktív vonzatú, szerkezetes komponálástól.

Ami jórészt érthető is. Az indulatos, megszállott és igazságkereső művésztől ugyanis mi sem állt távolabb, mint a józanul mérlegelő, korlátok közé szorított beszédmód. Az ő humanisztikus látéletei sokkal inkább harsognak, már-már bömbölnek. Szerinte csak így lehet kivetíteni e népcsoport valóságos keserveit. Kajári művein mégsem látunk felzaklató eseményeket, tragikus szituációkat. Szereplőinek csupán kifejező pillanatképe, mintegy sorsa van, nem pedig lehangoló meséje. Ahogy maga is megvallotta: „Nem kellett nekem azonosulni velük, mert én ugyanabból a világból jöttem. Otthon voltam. Szép karakterek voltak, másfelől pedig kegyetlen drámát éltek át, tudniillik éppen halódtak.” (Menyhárt, 23. o.)

Úgyhogy egy aszkétikus, tragikus egyéniség és egy hasonló jellegű társadalmi, emberi helyzet különös szimbiózisából ezúttal is hiteles, erőteljes alkotások keletkeztek.

[...]

Ennyi tragikus hangzatú, erőteljes hatású figurális munka után talán üdébb, oldottabb élményeket kínálnak Kajári tájlátomásai. Annál is inkább, mivel ebben a közegben már a hangulatosabb, színdúsabb pasztellkréták is bőségesen szóhoz jutnak. Csakhogy ne reménykedjünk túlságosan! A komor, balsejtelmű művész lelkülete az elárvult tanyák, a távlatosabb alföldi puszták régióiban is ugyanúgy változatlan marad. Mert: „[...] a tájat én sohasem néztem elvont absztrakcióval [...], ha rajzolok egy tájat, abban biztos, hogy

mindig valahol benne van az ember is, no meg én is” – tudósít bennünket az alkotó (Menyhárt 25. o.). Aki ugyancsak respektálja Tornyai János puritán, radikális és jelképes szemléletét, miként ez az alföldi művészetben másoknál is tetten érhető. [...]

Ami egyfelől vaskos, göcsörtös és csonka fák vagy világoló tanyák és sárgán ragyogó kazlak együttese, az máshol már hórihorgas gémeskutak, vészjósló varjak, netán Tisza menti varsák formájában köszön vissza. Jellemző ellenben, hogy az Endre Bélá-s, teresebb és atmoszférikusabb látványokat sohasem vállalta fel. Még az öblösebb Tiszaparton sem.

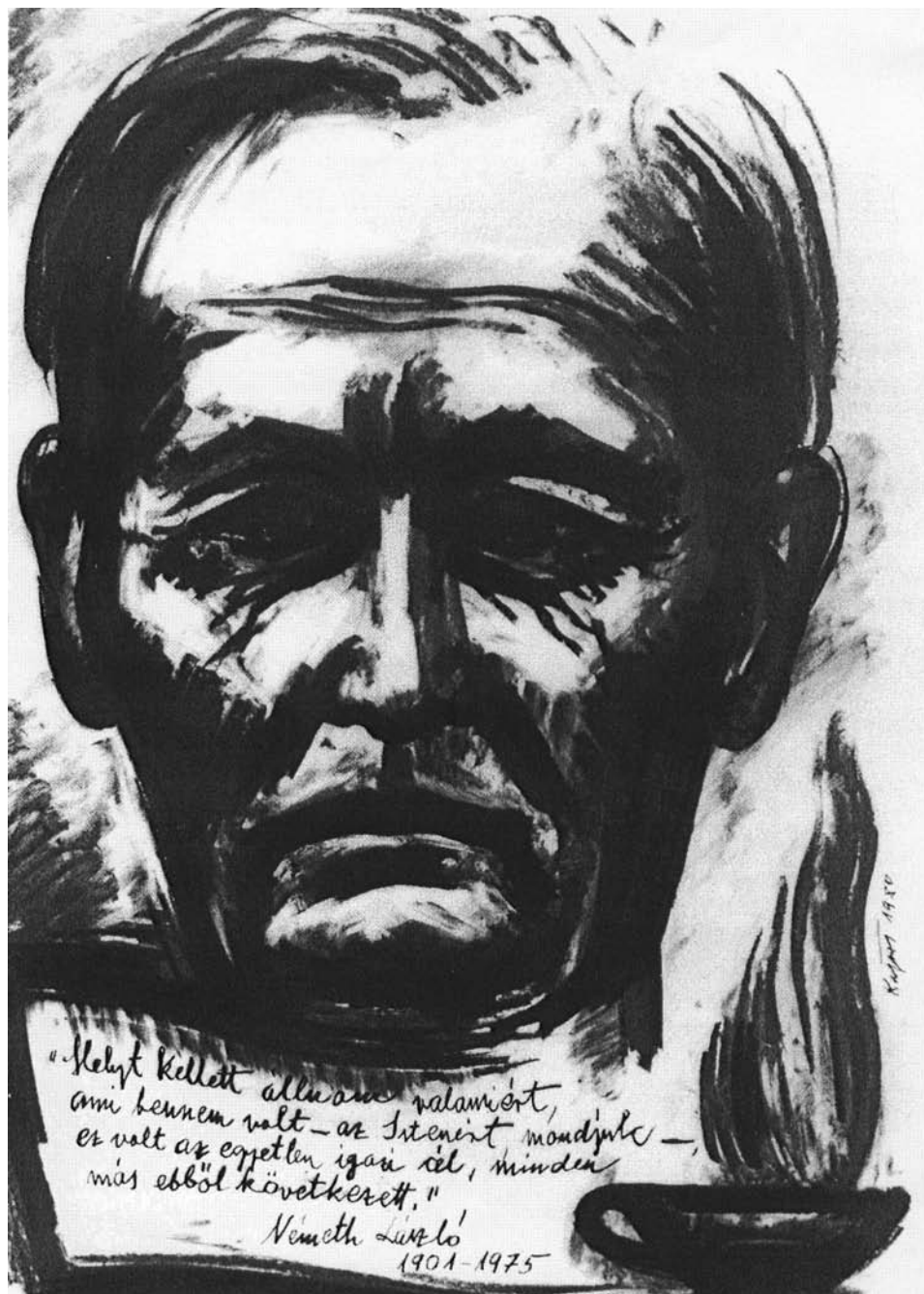
*

Ha még emlékszünk: a rettenetesen megsérült, parányi Kajári Gyula ott rajzolgotta gyerekes Rákóczi-portréit a veszprémi kórházban. Valami olyasféle vonzalom ez a dicsőséges, hírneves személyiségek iránt, mint amikor serdülőfejjel szerelmes verseket kezdünk fabrikálni valamennyien. Csak ez rendszerint korán abbamarad. Kajári különös, konzekvens pályafutásában azonban szinte életre szólóan megmaradt az eszmei, történelmi és művészi jellegű portrék és illusztrációk létrehozásának igénye. Nem elég, hogy főiskolai diplomamunkája is a Rákóczi-képzetkörhöz kapcsolódott, ám a hetvenes évek közepétől megannyi egyetemes és hazai nagyságot idézett meg. S ezt a munkálkodását közel sem csak esztétikai, hanem erkölcsi, közösségi szempontok is vezérelték. Elvégre miként élhetünk emberi csillagképek, példaadó egyéniségek nélkül? Csak nagyon korlátozottan – vallotta az alkotó. Igaz, az ideálportrék meg egyéb arcmások társadalmi felmutatása jórészt a szobrászat felségvizeihez tartozik. Ez azonban egyáltalán nem zavarta a megszállott, magaslati kapaszkodókat kutató művészt.

Mert ezúttal is ön maga szigorú, hierarchikus és igazságkereső törvényeihez igazodott.

Még felsorolni nem lehet teljességgel: mennyi történelmi és kortársi kiválóság került bele Kajári Gyula érdekes, jellegzetes és tanulságos portrégalériájába (pl. Beethoven, Herder, Nietzsche, Szenczi Molnár Albert, Kodály stb.). Természetesen ez az intellektuálisabb, emelkedettebb rajzi kollekció evidens összefüggésben állt a művész olvasási, művelődési szenvedélyeivel. De ennél is árulkodóbb: kik jutottak be éppenséggel e személyes érvényű, veretes kultúrtörténelembe. Kétségtelen például: Kajári a nagyot akaró, gyökeres, önfeláldozó és végletes személyiségeket rendkívül kultiválta.

Majd azt is elárulta: „lelkierőre volt szükségem, [...] nem akartam elveszni a pályán. Ezt az erőt elsősorban Széchenyi, Sinka István és Németh László írásaiból merítettem, nem utolsósorban a klasszikus német irodalomból [...]. Faltam az írásaikat, szinte esze-lősen hordtam őket magammal, amerre jártam, és egy-egy fontosnak tartott passzust a rajzaimra is felírtam.” (Menyhárt, 25. o.) Ahogy ezt a japán, távol-keleti fametszeteknél megtapasztalta. Németh László egyik szuggesztív arcmása alatt mindenesetre a következő felismerést olvashatjuk: „Egy pár ember lazaságán, erélyén, önfeláldozásán egy nemzet sorsa dőlhet el.” És tényleg: mit lehet ehhez még érdemben hozzátenni?

Németh László

Aratás előtt

Széchenyi meghalt

Ülj törvényt, Werbőczy! II.

Gond

Ülj törvényt, Werbőczy! I.